

Akčné plány k Stratégii SR pre integráciu Rómov do roku 2020

Zuzana Balážová

Rómske advokačné a výskumné stredisko

Stratégia¹ bola prijatá v roku 2012 ako potreba riešiť výzvy spojené so sociálnym a spoločenským začleňovaním rómskych komunít. Princípy v nej zadefinované sa mali stať základom politik s cieľom zlepšovať nepriaznivú situáciu Rómov pre využívanie štrukturálnych fondov v programovom období 2014 – 2020. Celé znenie Stratégie je dostupné na webstránke Ministerstva vnútra Slovenskej republiky v sekcii Rómske komunity.

V roku 2015 bola Stratégia aktualizovaná a boli vypracované akčné plány v oblasti vzdelávania, zamestnanosti a zdravia. My sme sa v tejto štúdií zamerali na akčný plán Vzdelávanie, v ktorom je zadefinovaných 15 opatrení spolu s aktivitami, zdrojmi financovania, ako aj výškou odhadovaných nákladov daného rezortu.

Vybrané opatrenia akčného plánu pre oblasť vzdelávania

1.1 Zvýšiť dostupnosť a reálnu účasť detí z marginalizovaných rómskych komunít (MRK) na predprimárnom vzdelávaní v materských školách

Predprimárne vzdelávanie nepochybne patrí k najdôležitejším fázam zaškolovania a socializácie. V rámci tohto opatrenia sú zadefinované tri aktivity, pričom dve z nich sú zamerané na finančné podporné mechanizmy. Aktivita s názvom 1.1.1 Rozšíriť kapacity existujúcich materských škôl v obciach s výrazným zastúpením nezaškolených detí z MRK otvára diskusiu, akým spôsobom sa budú rozširovať kapacity existujúcich materských škôl a kde budú geograficky umiestnené. Podľa vyjadrení splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity Petra Polláka na portále Školský servis.sk je ambíciou úradu rozšírenie programu svojpomocnej výstavby, teda aj škôlok. K výstavbe modulových materských škôl však ďalej uviedol: „Nevyhnete sa však tomu, že do týchto materských škôl budú chodiť len rómske deti, keďže tá kapacita predškolských zariadení na Slovensku nie je dostačujúca. Na výstavbu takýchto predškolských zariadení sme dostali výnimku od Európskej komisie.² Za pozitívne možno považovať snahu o vytváranie kvalitných inkluzívnych vzdelávacích programov, ktoré by mali zohľadňovať špecifiká detí z MRK. Tieto snahy sú premietnuté do ďalších opatrení v akčnom pláne Vzdelávanie, na ktoré sme sa zamerali nižšie v texte.

1.3 Podporovať vytváranie a poskytovanie variabilných programov ranej starostlivosti a predškolskej prípravy pre rodiny z MRK

Opatrenie vychádza z predchádzajúceho obdobia, v ktorom sa realizovali aktivity na podporu začlenenia čo najvyššieho počtu detí z MRK do materských škôl. Tieto aktivity zahŕňali aj prácu s rodičmi. Na aktivitu 1.3.1 s názvom Podporovať programy ranej starostlivosti zacielené na deti z MRK alebo sociálne znevýhodneného prostredia (SZP) je stanovený rozpočet 11 521 147 €. Uvádzaný termín aktivít 2016-2018 je vzhľadom na náročnosť akýchkoľvek vzdelávacích programov nedostačujúci. V školskom roku 2014/2015 a prvé tri mesiace školského roku 2015/2016 bol realizovaný napríklad Národný projekt inkluzívnej edukácie (PRINED). Cieľom projektu bolo na úrovni materských škôl skvalitniť diagnostický proces zaradovania detí do primárneho vzdelávania. Na úrovni základných škôl sa vytvoril systém doučovacích hodín, ktorý pomáhal žiakom zlepšiť prospech. Krátke trvanie projektu, teda 13 mesiacov však nie je dostatočný čas na potrebnú systémovú zmenu. Podľa tlačovej správy PRINED zostavenej na základe zistení evaluačnej skupiny po skončení projektu by školy uvítali také systémové zmeny v školstve, ktoré by zabezpečili kontinuitu projektových aktivít. Výsledky hodnotení poskytli dostatok dôkazov a argumentov, že cesta inklúzie má zásadný význam a prináša výsledky.³

2.2 Podporovať realizáciu ucelených výchovno-vzdelávacích programov pre žiakov z MRK/SZP na úspešné absolvovanie nižšieho sekundárneho vzdelávania počas plnenia povinnej školskej dochádzky

Pri tomto opatrení sa zámerne pozastavujeme. Realizáciou ucelených výchovno-vzdelávacích programov na nižšom stupni sekundárneho vzdelávania sa rozumie také vzdelávanie, v ktorom si žiak dokončí povinnú desaťročnú školskú dochádzku na strednej škole v dvojročnom učebnom odbore. Laicky povedané, sekundárne vzdelávanie nižšieho stupňa je určené predovšetkým pre tých žiakov, ktorí napríklad zakončili deväť rokov školskej dochádzky v siedmom ročníku. Sekundárne vzdelávanie nižšieho stupňa podľa štátneho vzdelávacieho programu ISCED 2C sa uskutočňuje aj na elokovaných pracoviskách stredných odborných škôl. Aktivita s označením 2.2.2 Podporovať organizáciu vzdelávania na získanie nižšieho sekundárneho vzdelania v dennej alebo externej forme štúdia *de facto* hovorí o podpore aj elokovaných pracovísk stredných odborných škôl s alokovanou čiastkou **30 480 000 €**. Merateľným ukazovateľom tejto aktivity je počet žiakov zapísaných do programov na získanie nižšieho sekundárneho vzdelávania a počet absolventov nižšieho sekundárneho vzdelania. Samozrejme, že očakávané merateľné ukazovatele sú vysoké, keďže elokované pracoviská stredných odborných škôl sa zriaďujú v bezprostrednej blízkosti marginalizovaných rómskych komunít, a teda vyše 90% detí z MRK sa vzdeláva v týchto pracoviskách. A vzdelávajú sa tu nielen žiaci, ktorí ukončili deväť z desiatich rokov povinnej školskej dochádzky v siedmom ročníku základnej školy, ale aj žiaci, ktorí ukončili deviaty ročník s vynikajúcim prospechom.⁴ Je veľmi nezodpovedné, ak sa v tomto prípade nezohľadňovali údaje o nezamestnanosti absolventov učebných odborov nižšieho sekundárneho vzdelávania.⁵ Štát vynaloží enormné prostriedky na vzdelávanie Rómov v učebných odboroch, ktoré dávajú len minimálnu možnosť uplatnenia na trhu práce. A pri existujúcej diskriminácii na trhu práce je získané nižšie sekundárne vzdelanie len ďalším znevýhodňujúcim aspektom. Ako uviedla Agentúra Európskej únie pre ľudské práva (FRA) vo svojej štúdii, až 49% opýtaných slovenských Rómov uviedlo, že sa pri hľadaní práce stretli

s diskrimináciou.⁶ Pritom štúdia Svetovej banky poukazuje na skutočnosť, že HDP Slovenska by bol o 3,1 mld. € vyšší, ak by Rómovia mali rovnaké príležitosti zamestnať sa.⁷ Získanie zamestnania je pritom jedným z najdôležitejších faktorov sociálno-ekonomického postavenia v spoločnosti. Kvalitatívny výskum elokovaných pracovísk stredných odborných škôl zriadených v blízkosti marginalizovaných rómskych komunit navyše ukázal, ako tento nástroj prehľbuje sociálne vylúčenie Rómov. **A v neposlednom rade ostáva skutočnosť, že v akčnom pláne Vzdelávanie je na túto aktivitu zatiaľ vyčlenená najväčšia finančná čiastka.**

3.2 Zvýšiť personálne a odborné kapacity základných škôl na skvalitňovanie výchovy a vzdelávania žiakov z MRK/SZP

Ďalší krok v akčnom pláne je možné označiť za neúplný. Existencia pedagogických asistentov a odborných zamestnancov v školách v zahraničí (napr. v USA a západnej Európe) je realitou už niekoľko desaťročí. U nás sú asistenti učiteľa (pedagogickí asistenti) počas vyučovacieho procesu využívaní skôr ako pomocný administratívny personál, ktorý zabezpečuje disciplínu v triede a počas prestávok na chodbách, dozor v jedálni, kopírovanie textov a chystanie učebných pomôcok pre učiteľa, či komunikáciu s rodičmi, ak sa jedná o rómsky hovoriaceho asistenta.⁸ Dôvodov takéhoto zaradenia asistentov je viac – buď chýba vôľa učiteľov prijať asistentov ako rovnocenných partnerov alebo pri frontálnom spôsobe výučby nevedia využiť potenciál asistenta. V prípade odborných zamestnancov škôl, akými sú sociálni pedagógovia, školskí psychológovia alebo špeciálni pedagógovia máme praktické skúsenosti z krátkodobého experimentu národného projektu PRINED, kde po dobu 13 mesiacov pôsobili inkluzívne tímy takýchto odborných zamestnancov priamo na zapojených školách. Ich úlohou bolo komunikovať s rodičmi, pomáhať žiakom so špecifickými potrebami či doučovať ich. Pedagógom zase pomáhali napr. pri riešení sociálno-patologických javov v triede. V tomto projekte sa prítomnosť odborných zamestnancov v školách ukázala ako veľmi prínosná a pozitívna. Nielenže prispeli k zlepšeniu študijných výsledkov cieľovej skupiny projektu, ale podporili aj vytváranie inkluzívneho prostredia v komunite.⁹

4.1 Podporovať plynulý prechod žiakov z MRK/SZP zo základnej na strednú školu

Aktivity obsiahnuté v tomto opatrení považujeme za najdôležitejšie a naprínosnejšie. Peter Drál vo svojej publikácii „Vyrovnávame šance“ hovorí, že v prípade mladých ľudí zo sociálne znevýhodňujúceho prostredia môže byť pohľad rodičov na vzdelávanie ich detí výrazne ovplyvnený ich negatívnymi skúsenosťami so školským systémom a s dlhodobou nezamestnanosťou, ktoré sa odrážajú v tom, vzdelávanie neprikladajú dôležitosť pre ďalší život.¹⁰ Rodičia často nemajú dôveru vo vzdelávací systém, pretože vo svojom okolí nepoznajú nikoho, komu by lepšie vzdelanie pomohlo napríklad k lepšiemu zamestnaniu, ak vôbec k nejakému. V takýchto prípadoch je úloha výchovného a kariérneho poradcu kľúčová v procese úspešného výberu strednej školy. Výskum, ktorý uskutočnilo Centrum pre výskum etnicity a kultúry (CVEK) v projekte „Presadzovanie rovnakých príležitostí pre Rómov a Rómky prostredníctvom dočasných vyrovnávajúcich opatrení (DVO)“, odhalil, že veľký podiel na výbere strednej školy majú výchovní poradcovia.¹¹ V pozitívnom zmysle slova môžu žiakov nasmerovať na takú strednú školu, ktorá podporuje ich osobnostný potenciál a snažia sa búrať stereotypy o tom, na čo sú rómski študenti predurčení v profesijnom živote. V negatívnom zmysle sú výchovní poradcovia skôr „predĺženými rukami“ istých

stredných odborných škôl, ktoré sú vďaka finančným normatívom schopné prevádzky. Ďalším faktom je, že väčšina výchovných poradcov nereflektuje špecifické prostredie mládeže z marginalizovaných rómskych komunít. Tento aspekt nie je vždy zámernou chybou výchovných poradcov. V mnohých prípadoch práve neexistencia odbornej literatúry je dôvodom stereotypného smerovania rómskej mládeže na určitý typ stredného vzdelania. Preto si myslíme, že je veľmi dôležité metodicky a odborne skvalitňovať činnosť výchovných poradcov so špecifickým zameraním na žiakov z MRK/SZP (4.1.1).

Aktivita označená ako *4.1.2 Analyzovať možnosti a dopady predĺženia povinnej školskej dochádzky do 18 rokov veku* považujeme taktiež za jednu z pozitívnych možností, ako odstrániť tendencie zaraďovania rómskych študentov na menej kvalitné učebné odbory bez vízie získania zamestnania po ich ukončení. Po absolvovaní trojročného alebo štvorročného učebného/študijného programu na strednej škole dosiahne študent vek 18 – 19 rokov. Toto platí za predpokladu, že ukončí základnú školu v deviatom ročníku. V prípade že žiak ukončí základnú školu v nižšom ako deviatom ročníku, musí si dokončiť povinnú školskú dochádzku na strednej škole. V prípade, že by povinná školská dochádzka bola predĺžená do osemnástich rokov, v existujúcom vzdelávacom systéme by si musel študent zvoliť pokračovanie v štúdiu na trojročnom učebnom odbore. Naš vzdelávací systém by sa teda musel kompletne prepracovať a to by pravdepodobne znamenalo koniec dvojročných učebných odborov, ako aj zmenu v základnom stupni vzdelávania. Samozrejme, táto aktivita si vyžaduje hlbšiu analýzu finančných, zamestnaneckých a sociálnych aspektov. Z nášho pohľadu má táto aktivita budúcnosť, avšak realisticky nepredpokladáme, že zmena nastane v blízkom období, teda do roku 2020.

Aktivita *4.1.3 Podporovanie rovesníckych, mentorských a tútorských programov pre žiakov z MRK/SZP zamerané na prípravu na štúdium na stredných školách a na zlepšovanie vzdelávacích výsledkov počas štúdia* môže opäť priniesť len pozitívne výsledky. Podobne tomu bolo aj vo výskumných aktivitách spomínaného projektu „Presadzovanie rovnakých príležitostí pre Rómov a Rómky prostredníctvom dočasných vyrovnávajúcich opatrení (DVO)“, v rámci ktorého sa uskutočnila séria stretnutí žiakov základnej školy so študentami stredných škôl.¹² Okrem potenciálu zlepšovať výsledky vo vzdelávaní má toto opatrenie potenciál aj zbližovať deti a mladých ľudí z rôznych komunít a sociálnych vrstiev a posilňovať tak sociálnu súdržnosť na komunitnej úrovni. Otázne ostáva, akým spôsobom sa budú podporovať takéto programy, keďže doteraz sa realizovali ako aktivity mimovládnych organizácií. V rokoch 2009 – 2011 Banskobystrickom kraji takýto program (*Mentoring a tutoring rómskych žiakov prvého a druhého ročníka základnej školy*) napríklad realizovala Krajská asociácia rómskych iniciatív. Otvára sa možnosť pre školy získať finančné prostriedky pre mentorské a tútorské programy? Budú mentori a tútori zaradení ako odborní zamestnanci škôl? Nie sú známe ani vzdelanostné podmienky na tieto pozície, ani to, akým spôsobom budú vykonávať svoju činnosť. V neposlednom rade je dôležitá evaluácia takejto činnosti, a teda aj existencia metodológie práce mentorov a tútorov. Nie sú nám celkom jasné merateľné ukazovatele tejto aktivity, ktorými sú počet realizovaných programov, počet zapojených žiakov z MRK, počet osôb z MRK so základným alebo nižším sekundárnym vzdelaním.

7.1 Vyhodnotiť existujúce programy inkluzívneho vzdelávania a podporovať implementáciu overených inkluzívnych programov v materských, základných a stredných školách.

Aktivity v tomto opatrení považujeme síce za prínosné, ale z pohľadu implementácie za veľmi problematické, keďže ucelené programy inkluzívneho vzdelávania *de facto* neexistujú. Jedinými príkladmi inkluzívneho vzdelávania sú individuálne prípady škôl, ktoré filozofiu inkluzívneho vzdelávania prevádzkujú aj v praxi. Takéto školy je naozaj nutné podporovať a vyzdvihovať ako pozitívne príklady z praxe. Myslíme si, že čiastka alokovaná na toto opatrenie (više 500 000 €) je plytvaním verejných financií a mohla by byť použitá na iné opatrenie, poprípade premietnutá do národných projektov, ktoré by sa snažili zavádzať inkluzívne programy v školách (napr. NP PRINED). Obzvlášť aktivita s názvom *7.1.3 Vytvoriť finančný mechanizmus na realizáciu ucelených programov inkluzívneho vzdelávania v materských, základných a stredných školách* mala byť z nášho pohľadu vytvorená už v predchádzajúcom programovacom období. Myslíme si, že programy, ktoré v minulosti priniesli pozitívne výsledky, by mali byť zrevidované a nastavené tak, aby sa stali pevnou súčasťou vzdelávacieho systému nezávisle na finančných prostriedkoch EÚ.

Zhrnutie

Akčný plán Vzdelávanie revidovanej Stratégie ponúka niekoľko pozitívnych opatrení. Všeobecne je však možné konštatovať, že absentujú nástroje, ktoré by vo väčšej miere eliminovali sociálne vylúčenie Rómov. Oblasť vzdelávania nepochybne patrí medzi najdôležitejšie pri integrácii Rómov do spoločnosti, avšak je potrebné sa na vzdelávanie nazerať komplexne. Vzhľadom na súčasnú socio-ekonomickú situáciu na Slovensku je dôležité analyzovať nielen dopad opatrení na komunitu, ale aj príčiny stavu vzdelania Rómov na Slovensku. Podpora inkluzívneho prostredia vo vzdelávacom systéme a akceptácia kultúrnej odlišnosti Rómov sú chýbajúce prvky komplexného prístupu. Vznikajú tak bariéry, ktoré môžu demotivovať rómsku mládež v štúdiu na všetkých stupňoch vzdelávania. Zásadným prístupom k zmene vzdelanostnej úrovne Rómov na Slovensku je zmena vzdelávacieho systému, ktorý nie je závislý od finančných prostriedkov EÚ. Projekty a programy, ktoré sú viazané na financie zo štrukturálnych fondov, sú dlhodobo hodnotené ako neefektívne. A napokon, tí, ktorí sú demotivovaní a strácajú pocit systematickosti, sú práve cieľové skupiny spomínaných projektov. Je nevyhnutné začleniť fungujúce programy do štátneho systému jednotlivých rezortov. Ak má naša spoločnosť odstraňovať sociálne znevýhodnenie, musí ísť cestou dlhodobej a cielenej intervencie vo vzťahu k dotknutým skupinám.

¹ Dostupná na <http://www.minv.sk/?romske-komunity-uvod>

² TASR (2014). 'V Hrabušiciach vyrástla prvá modulová materská škôlka.' 26. mája 2014, dostupné na: <http://skolskyservis.teraz.sk/materske-skoly/hrabusice-prva-modulova-ms/10908-clanok.html>

³ Tlačová správa NP PRINED, dostupné na: <http://www.prined.sk/publicita/tlacove-spravy/projekt-prined-priviedol-odbornikov-priamo-k-ziakom>

⁴ Pozri viac v Balážová, Z. (2015). Elokované pracoviská stredných odborných škôl pri marginalizovaných rómskych komunitách: Cesta k začleneniu alebo vylúčeniu rómskej mládeže. Bratislava: Centrum pre výskum etnicity a kultúry.

⁵ Centrum vedecko-technických informácií v spolupráci s Ústredím práce, sociálnych vecí a rodiny SR každoročne pripravuje štatistiky o nezamestnanosti absolventov jednotlivých stredných škôl v študijných a učebných odboroch.

⁶ European Union Agency for Fundamental Rights (2014). Poverty and Employment: the Situation of Roma in 11 Member States. Dostupné na http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-2014-roma-survey-employment_en.pdf.

⁷ Svetová banka (2012). Politické poradenstvo k integrácii Rómov v Slovenskej republike.

⁸ pozri viac v Gallová Kriglerová, E., Gažovičová, T. (2012). Škola pre všetkých? Inkluzívnosť opatrení vo vzťahu k rómskym deťom. Bratislava: Centrum pre výskum etnicity a kultúry.

⁹ Pozri viac www.prined.sk

¹⁰ Dráľ, P. (2015). Vyrovnávame šance. Bratislava: Centrum pre výskum etnicity a kultúry, s. 9

¹¹ Pozri viac v Lajčáková, J. (2015). Rovné šance I. Bratislava: Centrum pre výskum etnicity a kultúry.

¹² *Ibid.*